

УДК 339.137

DOI: 10.30857/2413-0117.2018.6.4

Любов В. Мурована

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ
ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У 2018 РОЦІ

У статті розглянуто загальну структуру функціонування сфери публічних закупівель в Україні. Досліджено основні тенденції здійснення публічних закупівель товарів, робіт / послуг замовниками у 2018 році. Виявлено особливості кожної з процедур публічних закупівель, з урахуванням кількісних і вартісних показників по регіонах України. Проведено детальний аналіз структури українського ринку публічних закупівель, за результатами якого згруповано види публічних закупівель відповідно до ринкових тенденцій та вимог чинного законодавства. Таким чином, усі публічні закупівлі товарів, робіт / послуг, які здійснюються в Україні, в залежності від методу обрання постачальника, умовно можна розділити на дві великі групи: конкурентні та неконкурентні. Для конкурентних процедур закупівель при виборі постачальника є обов'язковим застосування електронного аукціону, тоді як при здійсненні неконкурентних процедур закупівель замовники здійснюють вибір постачальника на власний розсуд з урахуванням економічних, соціальних та правових умов ринку публічних закупівель. До першої п'ятірки областей-замовників, які застосовують конкурентні процедури закупівель, входять Київська (близько 39,81% від всієї вартості відкритих торгів), Дніпропетровська (7,91%), Львівська (6,0%), Харківська (5,69%) та Донецька області (5,25%). Серед лідерів областей-замовників, що застосовують неконкурентні процедури, до першої п'ятірки увійшли Київська, Харківська, Одеська, Дніпропетровська та Донецькі області. Загалом сфера публічних закупівель складається з операцій купівлі-продажу матеріальних та нематеріальних благ за рахунок бюджетних коштів, фондів соціального страхування, коштів центрального банку України, підприємств державної комунальної форм власності та підприємств з державною часткою понад 50% розміру статутного капіталу. Для досягнення мети та виконання поставлених завдань у цьому дослідженні використано такі загальнонаукові методи, як метод аналогій, методи системного аналізу та узагальнення.

Ключові слова: публічні закупівлі; джерела фінансування; відкриті торги; конкурентний діалог; переговорна процедура закупівель; тендери; бюджетні кошти; електронна система закупівель.

Любов В. Мурованая

Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина
ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ УКРАИНСКОГО РЫНКА
ПУБЛИЧНЫХ ЗАКУПОК В 2018 ГОДУ

В статье рассмотрена общая структура функционирования сферы публичных закупок в Украине. Проведено исследование основных тенденций совершения публичных закупок товаров, работ / услуг заказчиками в 2018 году. Определены особенности каждой из процедур закупок с учетом количественных и качественных показателей по регионам Украины. Выполнен детальный анализ структуры украинского рынка публичных закупок, в результате которого сгруппированы виды публичных закупок с учетом рыночных тенденций и в соответствии с действующим законодательством. Таким образом, все публичные закупки товаров, работ / услуг, совершаемые в Украине, в зависимости от метода отбора поставщика, условно можно разделить на две большие группы: конкурентные и неконкурентные. Для конкурентных процедур закупок при отборе

поставщика есть обязательным проведение электронного аукциона, тогда как для совершения неконкурентных процедур закупок заказчики отбор поставщика производят самостоятельно с учетом экономических, социальных и правовых условий рынка публичных закупок. В первую пятерку областей-заказчиков, которые используют конкурентные процедуры закупок, входят Киевская (около 39,81% от стоимости всех открытых торгов), Днепропетровская (7,91%), Львовская (6,0%), Харьковская (5,69%) и Донецкая области (5,25%). Среди лидеров областей-заказчиков, использующих неконкурентные процедуры закупок, в первую пятерку вошли Киевская, Харьковская, Одесская, Днепропетровская и Донецкая области. В целом сфера публичных закупок состоит из операций купли-продажи материальных и нематериальных благ за счет бюджетных средств, фондов социального страхования, денег центрального банка Украины, предприятий государственной и коммунальной форм собственности и предприятий с государственной долей более чем 50% от размера уставного капитала. Для достижения цели и решения поставленных задач в этом исследовании были использованы такие общенаучные методы, как метод аналогий, методы системного анализа и обобщения.

Ключевые слов: публичные закупки; источники финансирования; открытые торги; конкурентный диалог; переговорная процедура закупки; тендеры, бюджетные средства; электронная система закупок.

Lyubov V. Murovana

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

THE KEY TRENDS OF UKRAINIAN MARKET OF PUBLIC PROCUREMENT IN 2018

The paper presents an overview of the general framework for public procurement system functioning in Ukraine. Insights are provided on the key trends in the sector of public purchase of goods, works and services by customers in 2018. Specific features of each of the procurement procedures based on quantitative and qualitative indicators across Ukraine's regions have been identified. A thorough analysis of the structure of the Ukrainian public procurement market laid the basis for public procurement classification subject to market trends and in compliance with applicable laws and regulations. Thus, all public purchase of goods, works and services conducted in Ukraine depending on the supplier selection method can be divided into two large groups: competitive and non-competitive procedures. Within competitive procurement procedures at the stage of a supplier selection, holding an electronic auction is mandatory, whereas under the non-competitive procurement process, customers select the supplier at their own discretion with regard to the current realia of economic, social and legal public procurement market environment. The top five regions-customers who use competitive procurement procedures are represented by Kyiv region (about 39,81% of the cost of total open bidding), Dnipropetrovsk (of 7.91%), Lviv (6,0%), Kharkiv (5,69%) and Donetsk regions (5,25%). Among the leaders of the regions-customers following non-competitive procurement procedures, the top five include Kyiv, Kharkiv, Odesa, Dnipropetrovsk and Donetsk regions. At large, public procurement refers to transactions on purchase and sale of tangible and intangible goods at the expense of budget expenditure, social security funds, funds from the Central Bank of Ukraine, financing by the state-owned and communal ownership enterprises with government share of more than 50% of the equity capital. To attain the goal and objectives set in this study, general research methods such as the read-across approach, methods of system analysis and synthesis were employed.

Keywords: public procurement; sources of finance; open tendering; competitive dialogue; procurement negotiation process; tenders; public funds; electronic procurement system.

Постановка проблеми. В сучасних умовах Євроінтеграція України залишається досить важливим питанням аналізу функціонування публічних закупівель з метою оцінки результатів виконання довгострокових цілей, що були покладені під час реформи системи публічних закупівель в Україні. Процес реформації системи публічних закупівель було розпочато в 2016 році, однак на сьогодні залишається ряд відкритих питань, які потребують змін у зв'язку з особливостями економічних умов. Враховуючи особливості структури та тенденцій ринку публічних закупівель можна виокремити напрямки, які необхідно змінити з метою забезпечення ефективності функціонування системи публічних закупівель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та невирішені частини дослідження. Дослідженню реформування, функціонування та застосування системи публічних закупівель присвячено праці вітчизняних та закордонних учених, таких як Я. Горбатюк, Дж. Гелбрейта, Л. Картоші, В. Колотія, К. Кузнецової, В. Міняйло, В. Прядка, Н. Ткаченко, І. Смотрицької, Дж. Стігліца, Ю. Фіалка та інших [5, 6]. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень публічних закупівель в Україні, залишається потреба в різносторонньому аналізі функціонування системи публічних закупівель з урахуванням специфіки та динаміки сучасної економіки.

Метою статті є дослідження тенденцій та особливостей функціонування ринку публічних закупівель з метою виявлення напрямків, які необхідно змінити для забезпечення ефективності функціонування системи публічних закупівель.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Для ринку публічних закупівель в Україні є характерний стрімкий ріст за досить короткий період часу. Головною передумовою переходу на електронну систему сфери державних закупівель було гармонізація українського законодавства до стандартів та вимог Європейського Союзу. Так з першого квітня 2016 року вступив в силу Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII (далі – Закон) [1], який став першим кроком до переходу системи державних закупівель в площину прозорості та публічності використання бюджетних коштів. З метою реалізації Закону у Україні було створено центральну базу даних, а саме інформаційно-телекомунікаційну систему «Prozorro», яка є веб-порталом Уповноваженого органу з питань закупівель. Для здійснення замовником публічних закупівель та публікації всієї інформації, яка стосується публічних закупівель, необхідно зареєструватись та створити особистий кабінет в авторизованому електронному майданчику.

Авторизований електронний майданчик (далі – АЕМ) – це авторизована Уповноваженим органом інформаційно-телекомунікаційна система, яка є частиною електронної системи закупівель та забезпечує реєстрацію осіб, автоматичне розміщення, отримання і передання інформації та документів під час проведення процедур закупівель, користування сервісами з автоматичним обміном інформацією, доступ до якого здійснюється за допомогою мережі Інтернет [1].

На сьогоднішній день система Prozorro використовує більше десяти комерційних АЕМ серед найвідоміших є PrivatMarket, SmartTender.biz, Zakupki.prom.ua, Zakupki.com.ua, Держзакупівлі онлайн, Українська універсальна біржа, E-Tender, Brizol.net, Newtend, Public Bid і ще 1 майданчик APS Market, акредитований лише для допорогових закупівель [11].

В цілому сфера публічних закупівель складається з операцій купівлі-продажу матеріальних та нематеріальних благ за рахунок бюджетних коштів, фондів соціального страхування, коштів центрального банку України, підприємств державної та комунальної форм власності та підприємств з державною часткою понад 50% розміру статутного капіталу.

Загальну структуру функціонування сфери публічних закупівель представлено на рис. 1.

Джерело: розробка автора.

Рис. 1. Структура функціонування сфери публічних закупівель в Україні

Тобто, замовник товарів, робіт чи послуг формує своє потребу та бажання здійснити закупівлю, передає інформацію, щодо закупівлі до центральної бази даних «Prozorro» за допомогою будь-якого авторизованого електронного майданчика. Постачальник ознайомлюється з вимогами замовника також через власний АЕМ та приймає рішення, щодо прийняття участі у закупівлі. В разі перемоги у електронних торгах здійснює поставку товару, надання послуги чи виконання робіт замовнику.

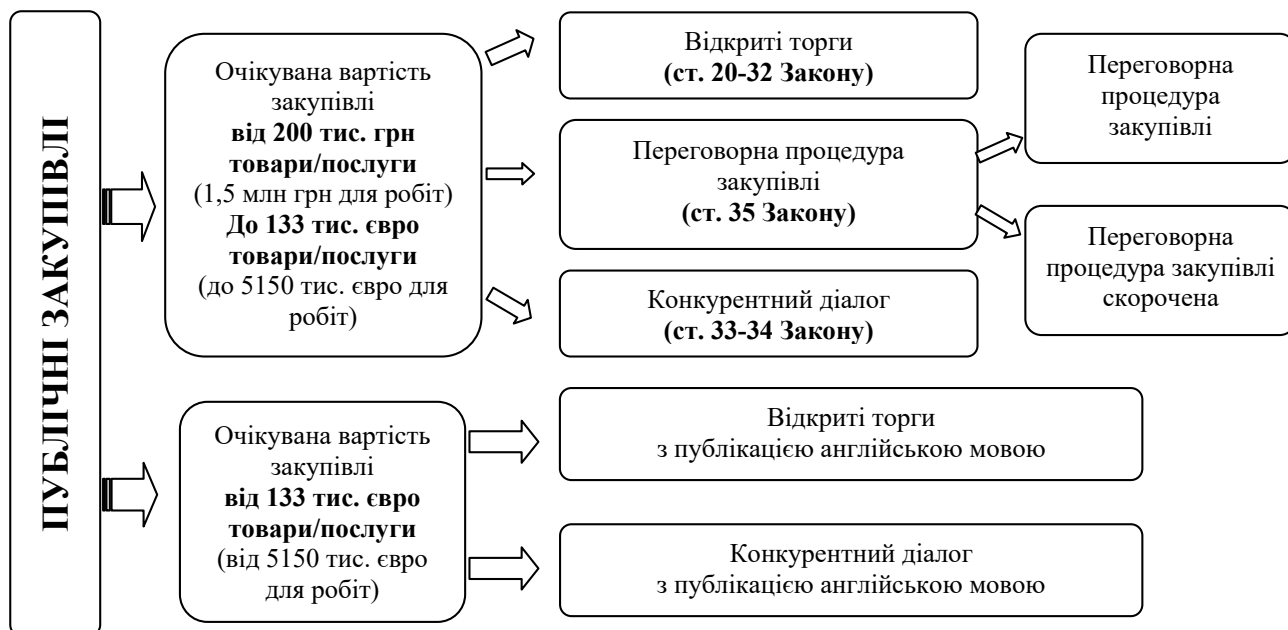
Однак застосування електронної системи закупівель має свої особливості, зокрема в частині поширення не на всі види закупівель, лише ті, які чітко визначенні Законом. Згідно ст. 2 Закону, електронна система закупівель обов'язково застосовується Замовниками за умови, що вартість предмета закупівлі мірою поширюється на закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 200 тис. грн, а робіт – 1,5 млн грн; – до замовників, що здійснюють діяльність в окремих сферах господарювання за умови, що вартість предмета закупівлі товару (товарів), послуги (послуг) дорівнює або перевищує 1 млн грн, а робіт – 5 млн грн (ч. 1 ст. 2 Закону) [1].

Для аналізу особливостей функціонування системи публічних закупівель доцільно розглянути специфіку процедур закупівель. Публічні закупівлі в Україні замовники можуть здійснювати шляхом проведення таких видів процедур: відкриті торги; конкурентний діалог; переговорна процедура закупівлі (рис. 2).

До конкурентних процедур закупівель належать відкриті торги, конкурентний діалог та допорогові процедури закупівель.

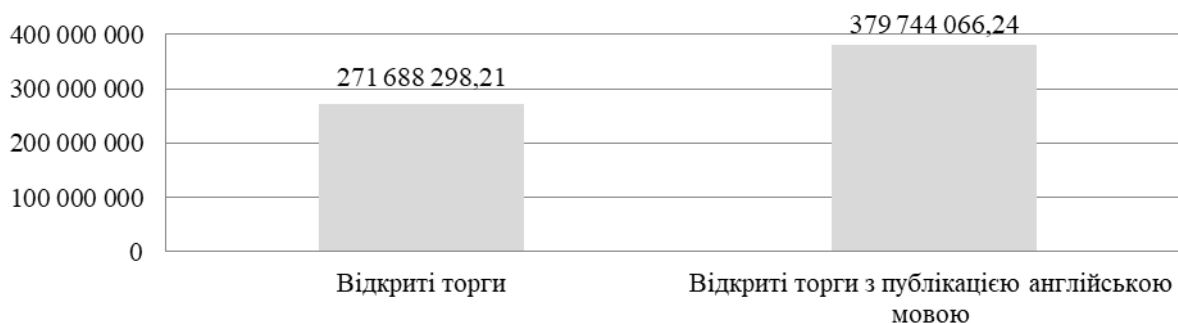
Відкриті торги – це основна процедура закупівлі товарів, робіт/послуг, яка здійснюється з обов'язковим проведенням аукціону за низькою ціною і з урахуванням нецінових критеріїв. У разі закупівлі бюджетними установами товарів/послуг, вартість, яких перевищує 133 тис. євро та робіт – 5150 тис. євро, обов'язково додатково оприлюднюється оголошення про проведення закупівлі на веб-порталі Уповноваженого органу англійською мовою [1]. Отже, відповідно від вартості предмета закупівлі відкриті торги поділяють на два види: відкриті торги та відкриті торги публікацією англійською мовою.

За результатами аналітичних модулів аналітики [8] у 2018 році в Україні було проведено 411 631 кількість відкритих торгів на загальну вартість 651432364,45 тис. грн (рис. 3. та 4), серед частка відкритих торгів становить в вартісному вираженні становить 41,71% (271688298,21 тис. грн), при тому, як за кількістю проведених тендерів 94,80% (165086 процедур).

Джерело: розробка автора.

Рис. 2. Види процедур публічних закупівель в Україні

Джерело: розробка автора.

Рис. 3. Відкриті торги в Україні у 2018 р., тис. грн

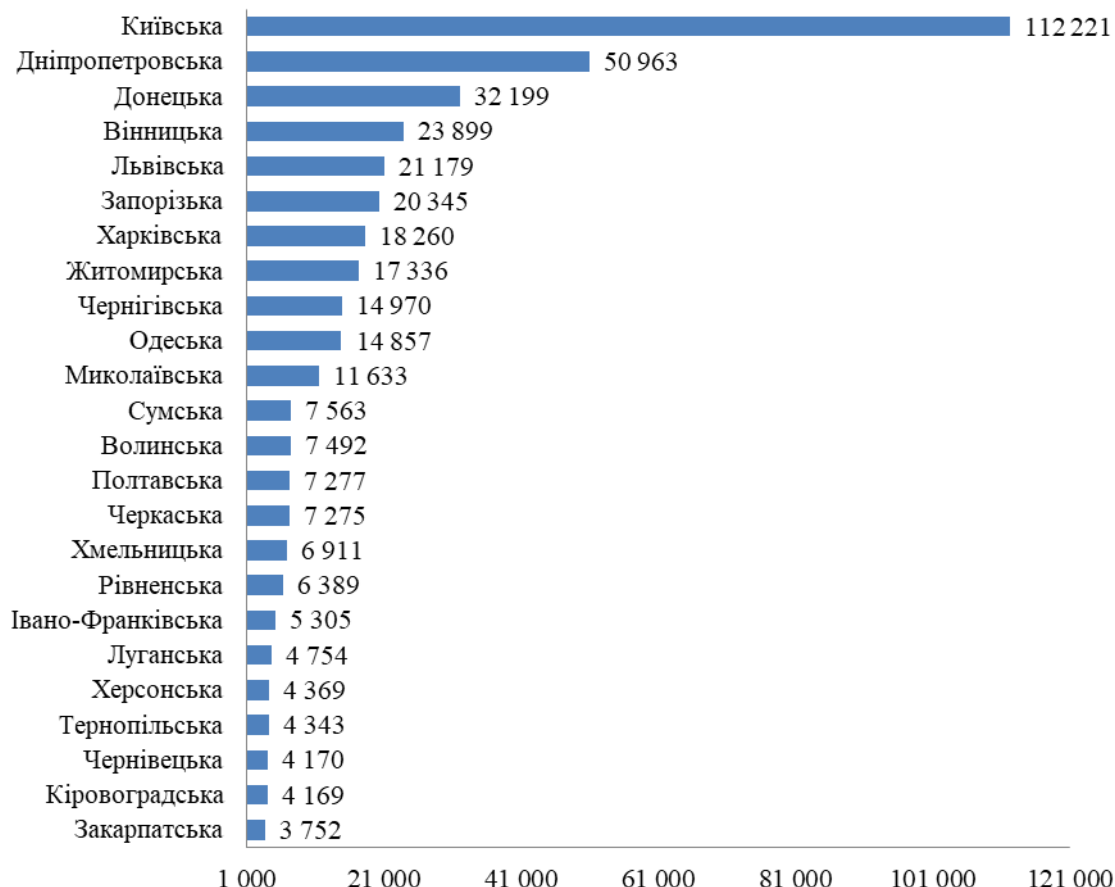

Джерело: розробка автора.

Рис. 4. Кількісна структура відкриті торги в Україні у 2018 р.

Не менш важливою при проведенні аналізу кількості проведених процедур є географія їх проведення (рис. 5). П'ятірку перших замовників-областей, які проводять конкурентні

процедури закупівлі займають Київська, Дніпропетровська, Донецька, Вінницька та Львівська області тощо.

Джерело: розробка автора.

Рис. 5. Кількість конкурентних процедур по областях України у 2018 році

Тоді як у вартісному вираженні, п'ятірку перших замовників-областей, очолюють Київська (близько 39,81% від всієї вартості відкритих торгів), Дніпропетровська (7,91%), Львівська (6,0%), Харківська (5,69%), Донецька області (5,25%) тощо.

У разі, якщо закупівля товарів, робіт/послуг мають специфічний характер і Замовник не може визначити необхідні технічні, якісні характеристики товарів і робіт або визначити вид послуг, Закон передбачає застосування процедури конкурентного діалогу. У разі застосування замовником процедури конкурентного діалогу для здійснення закупівлі товарів/послуг, вартість, яких перевищує 133 тис. євро та робіт – 5150 тис. євро, також, обов'язково додатково оприлюднюється оголошення про проведення закупівлі на веб-порталі Уповноваженого органу англійською мовою [1]. Отже, відповідно від вартості предмета закупівлі конкурентний діалог також поділяють на два види: конкурентний діалог та конкурентний діалог з публікацією англійською мовою. Однак через складність та тривалість проведення процедури замовники досить рідко застосовують конкурентний діалог для закупівлі товарів, робіт/послуг.

Варто відмітити, що однаковою умовою для проведення відкритих торгів та конкурентного діалогу, є розробка замовником тендерної документації з обов'язковим її розміщенням в електронній системі закупівель у строки встановлення Законом. Варто зазначити, що подання тендерної пропозиції при проведенні електронних публічних закупівель здійснюється в електронному форматі. При виборі постачальника Замовники

лише приймає рішення, прийняти його пропозицію чи ні, ретельно вивчивши надані учасником документи, а оцінку тендерних пропозицій проводить електронна система автоматично за результатами за результатами електронного аукціону. Замовник має право відхилити пропозицію учасника, яку система вибрала, як найбільш економічну вигідно, лише за умови, якщо пропозиція не відповідає вимогам замовника та порядок її відхилення чітко прописаний в ст. 30 Закону.

Під час проведення аналізу конкурентних процедур закупівель, необхідно також брати до уваги процедури закупівель, які проводяться через електронну систему закупівель товарів і послуг вартість, яких є меншою за 200 тис. грн., а робіт – 1,5 млн грн, з метою відбору постачальника для укладання договору на закупівлю. На ринку публічних закупівель їх прийнято називати «допорогами» або «допороговими закупівлями». За результатами 2018 року в електронній системі закупівель «Prozorro» в Україні було проведено 237494 процедури на загальну вартість 108 076 245,13 тис. грн.

Далі перейдемо до розгляду неконкурентних процедур, які в себе включають переговорну процедуру та звіт про укладений договір.

Переговорна процедура закупівлі є неконкурентною процедурою, оскільки передбачає вибір одного або декількох постачальників товарів, робіт/послуг за результатами попередніх переговорів без проведення аукціону. Переговорна процедура закупівель здійснюється без попередньої публікації, публікується тільки повідомлення про намір укласти договір після проведення переговорів з учасником процедури, але лише у випадках визначених в ст. 35 Закону.

Залежно від потреб замовника, переговорну процедуру закупівлі в Україні можна поділити на: переговорну процедуру за нагальною потребою, переговорну процедуру (для потреб оборони) та інші переговорні процедури.

Звіт про укладенні договори Замовники повинні обов'язково публікувати в системі електронних закупівель у разі здійснення закупівель від 50 тис. грн. на товари, роботи/послуги, які за своєю суттю є також неконкурентною процедурою закупівель.

Так за результатами аналітичних модулів аналітики [9] 2018 року в Україні було проведено 839 618 неконкурентних процедур на загальну вартість 254 921 483,90 тис. грн. В табл. 1 більш детально представлена інформація по видам неконкурентних процедур.

Таблиця 1

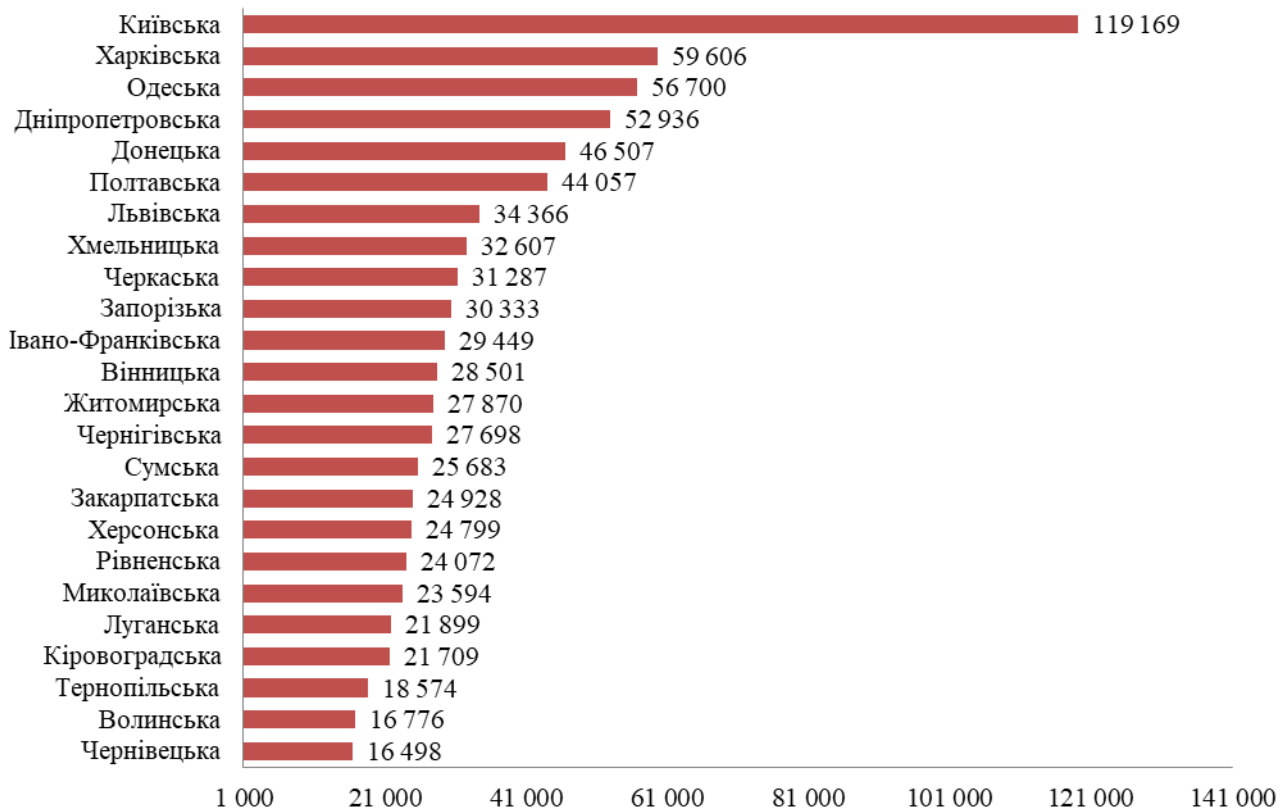
Неконкурентні процедури в Україні у 2018р.

Вид процедури	Значення	
	тис. грн	кількість, одиниць
Переговорна процедура (для потреб оборони)	29 077 294,16	1 904
Переговорна процедура за нагальною потребою	39 087 506,02	25 455
Переговорна процедура	78 575 687,18	29 073
Процедура звіт про укладенні договори	108 180 996,53	783 186
Всього	254 921 483,90	839 618

Джерело: розробка автора.

Найбільшу частку серед неконкурентних процедур займають звітування про укладенні договори близько 42%, що у вартісному вираженні становить 108180996,53 тис. грн. Кількість неконкурентних процедур по областях України у 2018 році представлена на рис. 6.

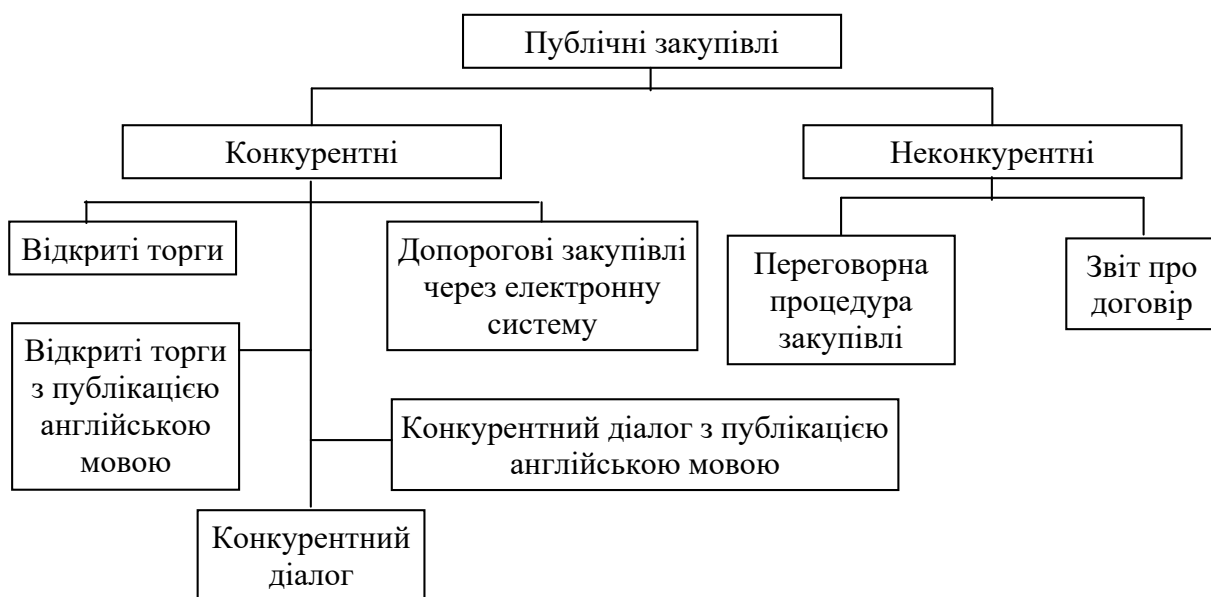
Серед лідерів замовників-областей, що застосовують неконкурентні процедури першу п'ятірку очолили є Київська, Харківська, Одеська, Дніпропетровська та Донецькі області тощо.

Джерело: розробка автора.

Рис. 6. Кількість неконкурентних процедур по областях України у 2018 році

Таким чином, всі закупівлі товарів, робіт/послуг, які здійснюються в Україні, в залежності від методу обрання постачальника, умовно можна розділити на дві великі групи: конкурентні та неконкурентні (рис. 7).

Джерело: розробка автора.

Рис. 7. Види публічних закупівель в Україні, залежно від методу обрання постачальника

До конкурентних належать відкриті торги, відкриті торги з публікацією англійською мовами, конкурентний діалог, конкурентний діалог з публікацією англійською мовами та допорогові закупівлі через електронну систему закупівель. Неконкурентні процедури в рамках Закону включають в себе переговорну процедуру закупівлі та звіт про укладений договір.

Конкурентні процедури дозволяють максимально дотримуватися принципів добросовісної конкуренції серед учасників, відкритості та прозорості на всіх стадіях закупівель, максимальної економії та ефективності використання бюджетних коштів, запобігають корупційним діям і зловживанням. Тоді як, неконкурентні знижують вище перераховані принципи близько на 30% їхньої реалізації, а в деяких випадках і на 60%. Тому для забезпечення ефективності функціонування електронної системи закупівель, замовникам необхідно збільшити кількість застосування конкурентних процедур, які дають реальний економічний ефект.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для ринку публічних закупівель в Україні у 2018 році є характерним неоднорідність структури проведення публічних закупівель за регіональним принципом та принципом вибору процедури закупівлі. Всі закупівлі товарів, робіт /послуг, які здійснюються в Україні, в залежності від методу обрання постачальника, умовно можна розділити на дві великі групи: конкурентні та неконкурентні. Для конкурентних публічних закупівель є характерним те, що оцінку тендерних пропозицій електронна система закупівель здійснюватиме автоматично, тобто проводитиме електронний аукціон. За результатами дослідження українського ринку публічних закупівель у 2018 році показник застосування неконкурентних процедур закупівель, які за своєю кількістю в двічі перевищують конкурентні процедури, які проводяться замовниками. Для забезпечення ефективності функціонування електронної системи закупівель, замовникам необхідно збільшити кількість застосування конкурентних процедур, які дають реальний економічний ефект за рахунок прямої економії коштів від зниження цін на об'єкти постачання. В цілому впровадження електронної системи закупівель в Україні проходить остаточні етапи формування, завершення яких вимагає подальшого удосконалення системи державного регулювання і контролю законодавчими органами України.

References

Література

1. Pro publichni zakupivli [On Public Procurement: Law of Ukraine dated December 25, 2014 No. 922-VII]. Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19 [in Ukrainian]. 2. Pro pryiednannia Ukrainy do Uhody pro derzhavni zakupivli [On Accession of Ukraine to the Agreement on Government Procurement: Law of Ukraine dated March 16, 2014, No. 1029-VII]. Retrieved from: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1029-19 [in Ukrainian]. 3. Pro zatverdzhennia poriadku rozmishchennia informatsii pro publichni zakupivli [On approval of the procedure for posting information on public procurement: The Order of the Ministry of Economic Development of Ukraine dated March 18, 2016 No. 477]. Retrieved from: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0447-16 [in Ukrainian].	1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2014 № 922-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19. 2. Про приєднання України до Угоди про державні закупівлі: Закон України від 16.03.2014 № 1029-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1029-19. 3. Про затвердження порядку розміщення інформації про публічні закупівлі: Наказ Мінекономрозвитку від 18.03.2016 № 477 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0447-16.

4. Pro zatverdzhennia poriadku zdiisnennia doporohovykh zakupivel [On Approval of the Procedure for the Implementation of Priority Procurement: The Order of the State Enterprise "Zvizntorgyvid Ukraine" dated April 13, 2016, No. 35]. Retrieved from: <https://tender.me.gov.ua/EDZFrontOffice/menu/uk/cms> [in Ukrainian].
4. Про затвердження порядку здійснення допорогових закупівель: Наказ ДП «Зовнішторгвидав України» від 13.04.2016 № 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tender.me.gov.ua/EDZFrontOffice/menu/uk/cms>.
5. Kartosha, L. (2012). Systema derzhavnykh zakupivel v Ukraini: teoretychni aspekty [The system of state purchases in Ukraine: theoretical aspects]. Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava [Socio-economic problems and the state], Vol. 2 (7), P. 98–107 [in Ukrainian].
5. Картоша Л. Система державних закупівель в Україні: теоретичні аспекти / Л. Картоша // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 98–107.
6. Fialko, Yu. (2014). Orhanizatsiia derzhavnykh zakupivel: zarubizhnyi dosvid ta praktyka Ukrainy [Organization of Public Procurement: Foreign Experience and Practice of Ukraine]. Universytetski naukovi zapysky [University Scientific Notes], No. 1 (49), P. 261–269 [in Ukrainian].
6. Фіалко Ю. Організація державних закупівель: зарубіжний досвід та практика України / Ю. Фалко // Університетські наукові записки. – 2014. – № 1 (49). – С. 261–269.
7. Dokumenty ta finansova zvitnist DP «PROZORRO» [Documents and financial statements of State Enterprise "PROZORRO"]. Official publication portal of public procurement information in Ukraine. Retrieved from: <https://prozorro.gov.ua> [in Ukrainian].
7. Документи та фінансова звітність ДП «ПРОЗОРО» [Електронний ресурс] // Офіційний портал оприлюднення інформації про публічні закупівлі в Україні. – Режим доступу: <https://prozorro.gov.ua>.
8. Konkurentni protsedury / Publichnyi modul analityky [Competitive Procedures / Public Analysis Module]. Retrieved from: <https://bi.prozorro.org> [in Ukrainian].
8. Конкурентні процедури / Публічний модуль аналітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bi.prozorro.org>.
9. Nekonkurentni protsedury / Publichnyi modul analityky [Non-Competition Procedures / Public Analysis Module]. Retrieved from: <https://bi.prozorro.org> [in Ukrainian].
9. Неконкурентні процедури / Публічний модуль аналітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bi.prozorro.org>.
10. Publichni zakupivli [Public Procurement]. Official site of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Retrieved from: <http://me.gov.ua/Documents> [in Ukrainian].
10. Публічні закупівлі [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents>.
11. Diahrama [Diagram]. Retrieved from: <https://coggle.it/diagram/WNtgxTPg0gABaNLm/t/prozorro> [in Ukrainian].
11. Діаграма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://coggle.it/diagram/WNtgxTPg0gABaNLm/t/prozorro>.